Postimehe hommikuväljaandes 1920 järjeloona ilmunud Gustav Frischi ülevaade Suhhumi piirkonnast. Taga-Kaukaasia: Abhaasia: Suhhumi. Geograafilised olud, kliima, malaaria. Suhhumi ajalugu. Suhhumi nime päritolu. Denikini väed Suhhumi piirkonnas. Suhhumi botaanikaaed (kroonuaed). Veevärk. Suhhumi piirkonna kreeklased: nende eluviisid ja elamistingimused, nende väljarändamine Abhaasiast ja selle võimalik mõju eesti asunikele. Digiteeris A. Aule, kirjaviis muutmata.

Postimees, Hommiku-väljaanne (nr. 130), 21. juuli 1920, lk. 2

Kirjad Kaukaasiast.

(Meie kaastööliselt).

Suhum.

Suhumi linn asub 43. põhjalaiuse ja 58. idapikkuse graadi all. Keskmine soojus on kewadel +14,4, suwel +23,3, sügisel +17,3, talwel +7,5 graadi C[elsiuse] järele. 12. rahwuswaheline arstide kongress Moskwas tunnistas Suhumi kõige paremaks paranduskohaks rinnahaigetele. Paraku pean aga ka tõendama, et Suhumi kliima igal aastaajal isegi terwetele küllalt terwe ei ole, ammu siis weel haigetele. Juuli, august ja september on wäga kardetawad kuud; siis möllab külmtõbi (hall) wäga laialt. Nendeks kolmeks kuuks põgeneb igaüks, kellel wõimalik, ära mägedesse, kus kliima wäga terwe ja karastaw on. Õnneks ei ole külmtõbi sarnast seltsi haigus, mis just surmab, aga tema põdemise tagajärjel lõdweneb inimese organism sedawõrd, et ta igasugust tõsisemat haigust wäga kergesti wastu wõtab.

Suhum on wäga palju kannatama pidanud. Mitte ühelgi Kaukaasia linnal pole nii wali saatus olnud kui sellel Abhaasia pealinnal. Ta on palju sõdasid üle elanud, teda on palju kordasid maatasa tehtud, kuid jälle ikka üles ehitatud. Ka nimede muutmisega ei saa teised linnad temale järele. Teda on nimetatud: Dioskuria, Sewast, Sewastopol, Satiropol, Tshum ja palju teisi weel. Praegune nimi on türklaste pandud ja tähendab Türgi keeles „Su" — wesi ja „Hum" — liiw. Abhaasid nimetawad Suhumi „Aku",[1] mis Ladina keeles tähendab „wesi". „Dioskuria" tähendab Greeka keeles „Jumala allikas". Sel ajal olid muidugi siinsed peremehed greeklased.

Suhumi laht on kõige suurem Mustamere rannas, ta algab majaki juurest ja ulatab Kaduri maaninani, sellega on ta 25 wersta pikk. Ta on wäga hästi tormide eest warjatud, nõnda et Suhumi lahes suuremat tormi, mis merel juhtub olema, suurt märgata ei ole. Lahte jookseb neli õige suurt jõge: Matsharka, Kelassur, Besletka ja Mustjõgi. Lahe äär on üleni wäikeste kiwikestega kaetud ja sügawus on äärest umbes kolme sülla kauguselt üle mehe pea.

---

[1] Arwamine on olemas, et „Aku" on Ladina keele sõnast: Aqua — wesi.

Mere poolt — raud sadamasillalt, mis kaugele mere sisse ulatab, on Suhum suurepärane waadata. Kallast palistawad toredad palmid, tsüpressid ja muud troopika-puud ja -taimed; tänawa ääresid pikas reas mitmet seltsi akaatsiad, palmid ja teised puud. Tshernäwsky mäel on toredad suwemajad tsüpressimetsa tuka sees ja eemal — madalamate mägede kukil tõstab toredusega Abianda oma walget — lumist krooni pilwede piirile, mida päikese kiired kui kallid kiwa sätendama panewad, et see waatleja silmi päris pimestab.

Suplemise hooaeg algab harilikult 1. maist ja kestab 1. oktoobrini. Paljud aga suplewad ka oktoobrikuu läbi. Wee soojus on tihti juba aprilli keskel +18° — +19° C. Kuid praegune aeg on kõik supeluswõõrad eemale jätnud, ainult wähesed, keda iseäranis rinnahaigus waewab, on siinsed wõõrad. On ka parem, sest et korterite puudus nüüdki õige tuntaw on. Praegusel ajal on iseäranis suurel arwul denikinlasi siia ilmunud, kes iga päew omi Doni rahasid Gruusia rahade wastu müüwad, 200—300 rubla 1000 eest nõudes, kuid ostjaid leiawad nad wäga wähe, sest nende raha sisse ei ole kellegil usku.

Suhumi kroonuaed on õige tähelepanemiswäärt, ehk küll paljust kohast märgata annab, et praegune aed see ei ole, mis ta ennem enne sõda on olnud. Aed on iseenesest õige suur. Aia keskel, wastu sissekäigu wärawat, kaswab maiesteetlik Kaukaasia pärn, mida türklased 1877. aastal maha olewat raiunud, mis aga nüüd jälle wäga suur ja kahar on.

Nagu eespool nimetasin, wõtsid türklased Suhumi 1877. aastal 3. mail ära. Nad häwitasid kroonuaia päriselt ära, põletasid linna maha ja tapsid elanikud enamasti kõik ära. Praegu aga ei ole selle rüüstamise märkisid kusagil wõimalik enam näha.

Suhumi kroonuaias on wäga palju seltsi puid ja põõsaid, nagu: tulbi-puud, eukalüptused, palju seltsi akaatsiaid, õlipuid, kaks tiigi täit papüürusi, suhkrupilliroogu ja palju muud. Ka on siin eeskujulik katsepõld, (praegu küll õige lohakil) ja ilupuukool. Ei puudu siin ka loorberi kirsid, loorberi-, kamferi- ja banaani-puud, kuldkala tiik j.p.m. Tagapool on kaswumajad ja museum, kus kõik selle aia ja aia puuwilja saadused konserweeritult alal hoitakse. Ka ei puudu siin laboratoorium ja seemnete kontrollkoda. Wäga imestamiswäärilisseks peetakse seda, et siinses aia (tiigis) „weeliilia printsess” — Viktoria regina wabas õhus kaswab ja õitseb. See imetaim, mille kodu Lõuna-Ameerika, on ainuke Euroopas, mis wabas õhus õitseb. Wenemaal olewat Viktoria reginat Peterburi ja Moskwa kroonuaia kaswumajas. Praegune kroonuaia juhataja on suguwend Johannes Mihkelson, kes Moskwa politehnikumi põlluasjanduse fakulteedi aasta kolme eest lõpetas.

Ka siinne weewärk ei jäta midagi soowida. Kolm wersta eemal olewad 200 jalga merepinnast kõrgemal Rutshanski mäe orus 14 allikat on ühendatud ja wesi suuer reserwuaari juhitud, kust wesi torude kaudu linna tuleb. Kuid eelpool nimetatud allikad ei anna linnale rohkem kui 18 tuhat pangi wett ööpäewa jooksul. Puuduw 150 tuhat pangi wett saab linn 10 wersta kaugel olewatest Konstantinowski küla allikatest. Suhumis on rohkem kui 25 tuhat elanikku.

Gustaw Frisch.

Postimees, Hommiku-väljaanne (nr. 154), 18. august 1920, lk. 2

Palju aastaid on Suhumi ringkonnas greeklased elanud ja nende arw ulatub 50 tuhandani. Nad olid truud Wene riigile ja täitsid kõik Wene riigi kodaniku kohused ilma ühegi wastutõrkumiseta, selle peale waatamata, kas nad Türgi, Greeka ehk Wene riigi alamaks kuulusid. Greeklased oskawad peaaegu kõik lugeda ja kirjutada. Riides käiwad nad wäga halwasti. Tihti on riided päris lappide hunnik ja nähtawasti meelega wõtawad nad lappideks ikka wõimalikult heleda-wärwilised lapid. Saapaid ei näe sa palju kunagi greeklasel jalas, aga sellest ei wõi kaugeltki põhjendada, et tal kümneid — isegi sadasid tuhandeid lappide wahele peidetud pole. Kodune elamine on otse hirmuäratawalt ropp. Elumaja, sõna meie, eestlase mõttes, neil ei olegi. Lehmalauda peale on ilma laeta ruum ehitatud, ilma korstnata, ahjuta ja pliidata. Laiad kiwid on tuleaseme all, et tuli ehituse puujao külge ei tikuks ja suits läheb wabalt katusest ja seina pragude wahelt wälja. Nii on ilma erandita kõigi greeklaste juures. Ei ole neil ühtegi lauda, pinki ega sängi. Põrandal tehakse süüa, põrandal süüakse ja magatakse. Ainuke maja mööbel on lapsehäll, ja see on ka siis õige tore. Peaaegu kõigil ühte süsteemi, roopie peal liikuw, ümberringi treitud pulkadest ja õige karjuwalt wärwitud.

Greeklaste seltskondline tunne on otse imestust-ärataw, nende juures maksab kahtlemata põhjusmõte: „üks kõigi eest, kõik ühe eest".

Gruusia walitsus andis käsu greeklastele, et nad soldatid peawad andma, aga greeklased asusid eitawale seisukohale; asi läks põnewaks ja konflikt ei jäänud tulemata. Greeklased seletasid: nemad Gruusiat ei tunnista. Nemad olewat Wene tsaari alamad; teised, kolmandad jälle Türgi ja Greeka alamad. Kui on wabadus, siis olgu ka wabadus, ja nad ei minewat milgil juhtumisel kellegiga sõdima, sest wäga wõimalik, et warsti see nende käskijaks saawat, kelle wastu nad sõdima pidawat ja siis minewat nende asi apraks jne. Arusaadaw, et niisuguse seletusega Gruusia walitsus rahule ei wõinud jääda — komandeeriti greeklaste tähtsama asunduse peale karistussalk, kes surweabinõusid tarwitusele wõttis.

Selle peale wastasid greeklased wäljarändamisega. Mõned Türgimaale, Trapesundi maakonda, teised Greekamaale Saloniki ringkonda, wiimasest olewat suurel arwul türklasi ära Türgimaale rännanud. Nad on selles asjas kindla organisatsiooni loonud. Nõudsid konsul Batumist Suhumi. Peeti suuri koosolekuid ja käredaid kõnesid poolt ja wastu, millel lõpuks oli üle peakaela wäljarändamine. Wäljarändamiseks andis weel see asjaolu tõuke, et tubak riigi monopoliks tehti.

Suhumist on wäga palju rikkaid greeklasi, kui ka muulasi, kes iga aasta koledaid summasid tubaka ülesostmisega teenisid. Nendel on igas suuremas tänawas suured, toredad majad, aga kõik tubaka aitadeks ümber muudetud. Juba wara, tihti enne juba kui tubakat istutama hakati, käisid waesemad greeklased nende käest tubaka peale ette raha laenamas ja mitte millalgi ilma

tagajärgedeta. Tubaka ülesostjad nägid, et riigiwalitsus tubaka monopoliga nende teenistuse ära häwitab ja nad käisid wastutrumbi wälja: kihutasid greeklasi wälja rändama, et sellega walitsust sundida tubaka monopoli ära kaotama.

Greeklased on ilma erandita tubakakaswatajad. Ka armeenlased ja türklased teewad seda, kuid rohkem piiratud arwul. Teised siinsed elanikud peaaegu mitte sugugi. Tubakatööstus on wäga tüütu ja pikaline. Ainult sellel tubakakaswatajal on tagajärgi, kellel suurem pere on.

Riigiwalitsus waatas enam-wähem külmalt greeklaste wäljarändamise peale. Muinasjutuliku odawa hinnaga müüdi oma warandus ära. Nii müüs wana mölder, nende ridade kirjutaja tuttaw, kaks wesiweskit, kus ta juba halliks oli läinud, terwe kogu majasid, kõik põllutööriistad ja tööriistad 8000 rubla eest ära. Kuld 10 rubla maksab siin praegu 2200 rubla. Nael poolwalget leiba 33 rubla, nael wõid 180 rubla, nael seapekki 140 rubla, kartuli puud kuni 600 rubla jne. Selles külas, kus need kaks weskit ära müüdi, on rohkem kui tuhat talu ja ära lähewad nad kõik.

Linna tubakamehed (ülesostjad) närgid, et asi hulluks läheb, ja mis hakkawad nemad peale, kui tubakakaswatajad ära lähewad? Kuigi monopol maksma jääb tubaka aitade eest nad ikkagi üüri saawad. „Parem pool muna kui tühi koor" on ka nendel tuttaw. Pandakse jälle kõik rattad käima, et wäljarändamise lawiini sulgeda. Kuid wõimata. Waimud on wälja kutsutud, neid ei oska keegi enam tagasi ajada. Kutsutakse uuesti konsul abi Batumist siia, kes seletab: wõimata on kõigil ära sõita, sõita wõiwad ainult need, kes sõja ajal siia on tulnud ja kellel siin maad ei ole. Sellega ei olda aga rahul. Greeka naised kisuwad konsul abi kõnetoolist maha ja annawad tublisti „kitli peale".

Suhumi linn on Greeka wäljarändajaid täis, kes korda ootawad. Suuremaid laewu käimas ei ole, ainult wäiksed purjukad, kellele mootorid külge on pandud, ja neidki õige wähe. Kaunis hulk greeklasi on küladesse tagasi läinud ja teewad natuke põldu maha, et sügisel ikkagi wälja rännata.

Lugeja arwab, mispärast ma küll sarnast greeklaste lugu siin nõnda pikalt korrutan? On ju praegusel ajal kõik rahwad igaweses labürindis keerlemas.

Aga greeklaste äraminemisega on ka siinsete eestlaste lugu lauldud. Greeklased olid kaitsemüür, ja ma wõin kindlasti rõhutada: wäga tugew kaitsemüür siinsete rahwaste tsüüniliste instinktide wastu.

Gustaw Frisch

Postimees, Hommiku-väljaanne (nr. 155), 19. august 1920, lk. 2

Greeklane ei warasta millalgi hobust, lehma, ehk suuremahinnalist tarbeasja. Tuleb greeklane sinu juure tuppa, pead muidugi silmad lahti hoidma, et ta sinu wäikest „kribu-krabu" kraami kaukasse ei pista. Sellega saab greeklane päris kergesti toime. —

Ka on greeklane õige ustaw ja sõnapidaja, muidugi piiratud mõttes, kuna aga kohalikud mingreelid sul iga silmapilk naha üle kõrwade tõmbawad. Mitte üht eestlast ei ole wist siin, kes mingreelide ja meretiinide läbi kannatada ei ole saanud. On ainult üks mingreel muulase asundusesse milgi juhtumisel sisse saanud asuda, siis on see lähemas tulewikus täiesti mingreelide oma, fakt! On sul hobune, mis mingreellasele meeldib, siis warastab ta selle sinult tingimata, hoia teda kas wõi käte wahel. Ta kutsub oma arwurikka sugukonna kokku ja nad leiawad juba selleks abinõusid.

On sinul parem kukurus (mais) kui temal, siis saadab ta öösi oma karja sinu põllule ja ajab enne walget ilusasti koju tagasi. Lähed sa tema poole ja ütled talle seda, siis wilistab ta lihtsalt selle peale. Kaebada sa ei saa, sest põldudel peab seaduse järele aed ümber olema. Sa ei saa aga kuidagi kindlaks teha, et kaebtusealune enne karja põllule ajamist traadid läbi lõikas. — On sull noor naine ehk täiskaswanud tütar, siis meelitab mingreel need oma nõusse — nad on õige ilusad poisid! Ei ole see aga wõimalik, siis warastab ta tütre ära, ühe sõnaga, teeb sinu elu nii hapuks, et sa sunnitud oled sealt ära minema. Praegune Kotkapesa asunduse külawanem, wenelane, rääkis ühe tuttawa mingreeli warastamisehimu, mis selgesti nende iseloomu jooni kujutab. Nimetatud wenelane käinud ühe mingreeliga wäga südamlikult läbi ja kutsunud teda omale waderiks, mida see ka lahkesti teinud. Ära minnes annud mingreel rubla hõbedat lapsele „hambarahaks”. Imelikul kombel kadunud see hõbe rubla mingreeli äraminekul ära.

Ristiisa käinud oma ristitütart õige tihti waatamas, iga kord annud hõbe rubla ja iga kord kadunud raha ära. See kestnud nõnda seitse aastat, kuni wenelane teise palju kaugemale asundusesse kolis. Muidugi huwitas sarnane wargus wenelast ja ta pani iga kord raha niisugusesse kohta, et seda wõimalik oli ära warastada. Ja niisugused wargad jääwad siis eestlastele naabriks, kui greeklased ära lähewad.

Seni olid greeklased õige iseseiswad, wähemalt peale rewolutsiooni. Neil oli oma sõjawägi, kuigi piiratud kujul. Kui mingreelid greeklaselt hobuse ära warastasid, läksid greeklased jälgi mööda järele ja kui need mingreeli külasse läksid — piirasid greeklased küla sisse ja saatsid wahelträkija külasse nõudmisega, et silmapilk hobune kätte antaks, wastasel korral hakatakse tuld andma. — Alati said nad oma hobuse ehk selle wäärtuslise summa raha kätte.

Kui enamlased omal ajal Suhumi oma alla wõtsid, wõitlesid greeklased iseseiswa, korraliku wäena enamlaste wastu, ja igatahes on see osalt greeklaste teenus, et enamlased ruttu, ilma suuremat segadust sünnitamata Suhumist lahkuma pidid. Greeklaste hulgas on enamlus tundmata asi, kuna mingreelid kõik ilma erandita enamlased on.

Gruusia walitsus oli sunnitud peale enamlaste Greeka wäeosaga kui sõjawäe üksusega rehkendama, ja Greeka wäeosa juhatajal — liht talumehel, kes waewaselt kirja oskas — ohwitseri õlalappe lubama kanda. Kuid nimetatud Greeka wäeülem Hambu arwas enesest liig palju, hakkas oma heaksarwamise järele asju ajama, mis wiimaks igast piirist üle läks ja mille tagajärg oli, et Hambu „linnupriiks” tunnistati ja igale poole käsk anti teda elusalt ehk

surnult teatawa tasu eest walitsuse wõimude kätte toimetada. Hambut kätte ometi ei saadud, teda toetasid kõik greeklased ja ta pääsis ära, külap wist Greekamaale. Tema wend wõeti küll kinni ja lasti maha.

Mõne päewa eest jäi greeklaste wäljarändamise tuhin pisut tagasi. Mõned perekonnad läksid külasse ja hakkasid isegi põldu harima, et sügisel ikkagi wälja rännata, aga ma ei tea weel, kust nüüd jälle see tuhin on tulnud, sest praegu tuleb neid jälle karja kaupa Suhumi, kõike maha jättes ja ära müües. Samuti olla wäga paljud Gagris ja mujal sõiduwõimalust ootamas.

G. Frisch